

Greitą
PAGALBA
MOKINIUI

7

KLASEI

AUKSĖ
PUKINSKIENĖ

LIETUVIŲ KALBOS
UŽDUOTYS

ŠVIESA

TURINYS

	ĮVADAS	3
	FONETIKA IR KIRČIAVIMAS	4
	1. TRUMPŪJŲ IR ILGŪJŲ SKIEMENŲ KIRČIAVIMAS	4
	2. PRIEGAI DĖS, JŲ RŪŠYS	9
	3. KIRČIAVIMO TAISYKLIŲ TAIKYMAS	14
	MORFOLOGIJA IR RAŠYBA	20
	1. ĮVARDŽIŲ SKYRIAI, RAŠYBA IR VARTOJIMO YPATUMAI	20
	2. SKAITVARDŽIŲ SKYRIAI, RAŠYBA IR VARTOJIMO YPATUMAI	26
	3. VEIKIAMŪJŲ DALYVIŲ RAŠYBA IR VARTOJIMAS	31
	4. NEVEIKIAMŪJŲ, SANGRAŽINIŲ IR ĮVARDŽIUOTINIŲ DALYVIŲ RAŠYBA IR VARTOJIMAS	37
	5. PUSDALYVIS IR PADALYVIS, JŲ VARTOJIMO YPATUMAI	43
	SINTAKSĖ IR SKYRYBA	50
	1. SINTAKSINIS VIENTISINIŲ SAKINIŲ NAGRINĖJIMAS	50
	2. VIENTISINIO SAKINIO SKYRYBA	56
	3. KREIPINIŲ IR TIESIOGINĖS KALBOS SKYRYBA	62

ĮVADAS

Leidinio paskirtis – padėti mokiniams pagilinti ir įtvirtinti lietuvių kalbos žinias ir įgūdžius. Leidinys parengtas atsižvelgiant į septintokams sudėtingiausias kirčiavimo, rašybos ir skyrybos temas ir gali būti taikomas su įvairiais vadovėliais. Kiekviena tema sudaryta remiantis neuroedukologų rekomendacijomis, kaip suaktyvinti mokinių mąstymą ir išlaikyti susidomėjimą mokymosi objektu. Taip siekiama sudaryti sąlygas visiems mokiniams pagerinti mokymosi rezultatus.

Kiekvienos temos pradžioje atkreipiamas mokinių dėmesys į tai, **KAS SVARBU** (žinios, sąvokos, taisyklės), ir paaiškinama, **KODĖL SVARBU** (remiantis visuotine patirtimi nurodomi ir aktualizuojami svarbiausi kompleksiniai gebėjimai).

ATIDŽIAI PERSKAITYKITE – šioje dalyje glaustai ir vaizdžiai pateikiamos, primenamos svarbiausios teorinės žinios, prie jų mokiniai visada gali grįžti atlikdami užduotis.

PASIMOKYKITE IŠ PAVYZDŽIO – sudėtinė užduotis, atitinkanti kompleksinį gebėjimą, pavyzdys (su integruotomis strategijomis), kaip atlikti užduotis.

PASIPRAKTIKUOKITE – užduotys, skiriamos savarankiškam darbui, padės mokiniams susiformuoti, pagilinti, patobulinti reikalingus gebėjimus (su pagalba, patarimais, priminimais, nuorodomis). Galimi užduočių atsakymai teikiami leidyklos „Šviesa“ svetainėje (www.sviesa.lt) prie leidinio anotacijos.

PAKARTOKITE – tarpinis įsivertinimas. Tai faktinių, procedūrinių, konceptualiųjų žinių apžvalga. Mokinys įsivertina pats (*atpažįstu, gebu analizuoti ir pateikti pavyzdžius; suprantu, bet ne visada atpažįstu; nesuprantu*). Jeigu jaučiasi viską supratęs, siūloma atlikti įsivertinimo užduotį. Jeigu suprato tik iš dalies arba mano, kad nieko neišmoko, siūloma dar kartą panagrinėti taisykles, jas pagrįsti pavyzdžiais ir pakartotinai atlikti užduotis.

PASITIKRINKITE – dalyko žinių, gebėjimų pasitikrinimas, santrauka, mokėjimo mokyti įsivertinimas ir grįžtamasis ryšys. Ši sudėtinė užduotis jau gali būti vertinama pažymiu, tam pateikiama lentelė su nurodytu galimų surinkti taškų skaičiumi ir pažymiais, pasiekimų lygiais.

PASVARSTYKITE – pakartotų, išmoktų dalykų apsvarstymas, jų pritaikymas.

Kiekvieno skyriaus gale yra pasitikrinamasis testas **APIBENDRINKITE** su grįžtamuju ryšiu ir įsivertinimu, nurodomi šaltiniai, kur mokinys gali pasimokyti papildomai. Leidinio pabaigoje – kompleksinis apibendrinamasis testas **PASITIKRINKITE, KO IŠMOKOTE PER MOKSLO METUS**.

Tikiuosi, kad šis leidinys bus puikus lietuvių kalbos korepetitorius – mokinių ir mokytojų pagalbininkas. Linkiu sėkmės!

Auksė Pukinskienė

FONETIKA IR KIRČIAVIMAS

1. TRUMPŪJŲ IR ILGŪJŲ SKIEMENŲ KIRČIAVIMAS

KAS SVARBU?

Mokėti taisyklingai tarti ir kirčiuoti trumpuosius ir ilguosius skiemenis.

KODĖL SVARBU?

Jeigu trumpuosius skiemenis tarsite trumpai, o ilguosius ilgai, jus kur kas lengviau supras kiti žmonės ir išvengsite nesusikalbėjimo (palyginkite: *līnas* – *līnas*, *mūšis* – *mūšis*, *lūpa* – *lūpa*, *rītas* – *rītas*...)

ATIDŽIAI PERSKAITYKITE

Trumpojo kirčiuoto skiemens pagrindą sudaro trumpasis balsis.

Balsiai	Tariamai trumpai ir žymimi kairiniu kirčio ženklų	Pavyzdžiai
a, e	žodžių galūnėse:	<i>gerà, galvà, šakàs, pelè, pelès</i>
	būdvardžių aukštesniojo ir aukštesniojo laipsnio priesagose -ėsnis, -ė, -ėlėsnis, -ė:	<i>gerėsnis, gerėsnė, gerėlėsnis, gerėlėsnė</i>
	įvardžiuotinių formų vyriškosios giminės vienskaitos vardininke:	<i>geràsis, pirmàsis, manàsis, mylimàsis, būtàsis, būsimàsis</i>
	dviskiemenėse veiksmažodžių bendratyse ir iš jų išvestose formose:	<i>ràsti, ràsdavau, ràsi, ràsčiau, ràstum, ràs</i>
	veiksmažodžių priešdėliuose ap-, at-, pa-, pra-, ne-, be-, te-, nebe-, tebe-:	<i>àpneša, àtneša, pàneša, pràneša, nèneša, bèneša, tèneša, nebèneša, tebèneša</i>
	vienskiemeniuose žodžiuose:	<i>àš, tàs, tà, pàts, kàs, kàd, tàd, màt, nà, bèt, nèš, nèt</i>
	kai kuriuose įvardžiuose:	<i>màno, tàvo, sàvo</i>
	kai kuriuose išiktukuose:	<i>kràpšt, tèkšt, stràkt, trèpt</i>
daugelyje tarptautinių žodžių:	<i>fonètika, kabinètus, mètras, poètas</i>	
i, u	visada:	<i>līnas, līpti, bûtas, pùsė</i>
o	tarptautiniuose žodžiuose:	<i>astronòmas, balkònus, filològas, metòdas</i>
	kai kuriuose išiktukuose:	<i>òp, kliòpt</i>

Ilgojo kirčiuoto skiemens pagrindą sudaro

ilgasis balsis (ė ir o lietuviškuose žodžiuose visada ilgi):	<i>nāmas, sēnas, sōdas, lētas, gývas</i>
dvibalsis:	<i>dúona, píenas, sáulė, láimė, méistras, muílas</i>
mišrusis dvigarsis:	<i>ámžius, kárdas, kélmas, báltas, kélti, gérti</i>

Ilgieji kirčiuoti skiemenys žymimi dešiniuoju arba riestiniu kirčio ženklu. Norint atkreipti dėmesį į pirmojo dėmens trumpumą mišriųjų dvigarsių *il, im, in, ir, ul, um, un, ur* ir dvibalsio *ui* tvirtapradė priegaidė žymima kairiniu kirčio ženklu: *gĩmti, vĩrti, dũlkė, stũmti, ùiti*.

Kaip taisyklingai tarti ir kirčiuoti?

Nustatykite kirčiuotą skiemenį:
ka-sa, ka-sa, kai-na.

Nustatykite, kas sudaro skiemens pagrindą: trumpasis balsis, ilgasis balsis ar dvigarsis.

Jei skiemens pagrindą sudaro trumpasis balsis, tarkite trumpai ir rašykite kairinį kirčio ženklą:
kasà.

Jei skiemens pagrindą sudaro ilgasis balsis arba dvigarsis, tarkite ilgai ir rašykite dešinią arba riestinį kirčio ženklą:
kāsa, káina.

PASIMOKYKITE IŠ PAVYZDŽIO

Garsiai ir raiškiai perskaitykite tekstą.

Vieną kartą dykuma traukė didelis karavanas¹. Beribėje bekrastėje lygumoje, kur vien tik smėlynai ir dangus tematyti, jau iš tolo girdėjosi, kaip tarška mediniai kupranugarių varpeliai ir skamba sidabriniai arklių žvanguliai²; tirštas dulkių debesis, kuris slinko priešakyje, rodė, kad karavanas artėja; o kai vėjo gūsis debesį išsklaidydavo, akys imdavo raibti nuo blizgančių ginklų ir skaisčiai margų drabužių. Tokį karavaną pamatė raitelis, kuris šuoliavo iš šono jo link. Jojo jis ant gražaus arabų veislės žirgo, apdengto tigro kailiu; prie ryškiai raudonų kamanų³ kabėjo apvalūs sidabro žvanguliai, o žirgo galvą puošė nuostabios stručio plunksnos.

Vilhelmas Haufas. *Karavanas*

Išsiaiškinkite nesuprantamų žodžių reikšmes lietuvių kalbos arba tarptautinių žodžių žodynuose (lkiis.lki.lt/dabartinis, www.lkz.lt/, www.zodynas.lt/tarptautinis-zodziu-zodynas).

¹ *Karavānas* – nešulinių gyvulių (kupranugarių, mulų, asilų, kartais arklių) vilkstinė.

² *Žvangūliai* – diržas su skambaliukais, segamas arkliui po kaklu.

³ *Kāmanos* – odinis apynasris su žąslais (įtaisus arkliui žaboti).

Pabrauktus žodžius surašykite lentelėje, pabraukite jų kirčiuotus skiemenis, tuos žodžius sukirčiuokite. (Jei abejojate, pasinaudokite elektronine kirčiuokle (donelaitis.vdu.lt/main.php?id=4&nr=9_1).) Nustatykite, kas sudaro kiekvieno kirčiuoto skiemens pagrindą, ir nurodykite lentelėje, pateikite panašių pavyzdžių iš teksto.

Peržiūrėkite lentelę ir išsiaiškinkite, kaip tokia užduotis atliktina.

Žodis	Kirčiuotas skiemuo	Paiškinimas	Pavyzdys
<u>d</u> idelis	trumpasis	Skiemens pagrindą sudaro trumpasis balsis i, visada tariamas trumpai ir žymimas kairiniu kirčio ženkle.	ber <u>i</u> bėje
be <u>k</u> raš <u>t</u> ėje	ilgasis	Skiemens pagrindą sudaro ilgasis balsis a, tariamas ilgai ir žymimas riestiniu kirčio ženkle.	kupranug <u>a</u> rių
lygum <u>o</u> jė	trumpasis	Skiemens pagrindą sudaro trumpasis balsis e, galūnėje visada tariamas trumpai ir žymimas kairiniu kirčio ženkle.	prieš <u>a</u> kyjė
smėl <u>u</u> ynai	ilgasis	Skiemens pagrindą sudaro ilgasis balsis y, tariamas ilgai ir žymimas dešiniiniu kirčio ženkle.	temat <u>y</u> ti
dan <u>g</u> ūs	trumpasis	Skiemens pagrindą sudaro trumpasis balsis u, visada tariamas trumpai ir žymimas kairiniu kirčio ženkle.	str <u>u</u> čio
gird <u>e</u> josi	ilgasis	Skiemens pagrindą sudaro ilgasis balsis è, visada tariamas ilgai ir žymimas dešiniiniu kirčio ženkle.	art <u>e</u> ja
t <u>a</u> rška	ilgasis	Skiemens pagrindą sudaro mišrusis dvigarsis ar, tariamas ilgai ir žymimas dešiniiniu kirčio ženkle.	g <u>a</u> lvą
varp <u>e</u> liai	ilgasis	Skiemens pagrindą sudaro ilgasis balsis e, tariamas ilgai ir žymimas riestiniu kirčio ženkle.	d <u>e</u> besį
arkl <u>i</u> ų	ilgasis	Skiemens pagrindą sudaro ilgasis balsis u, tariamas ilgai ir žymimas riestiniu kirčio ženkle.	mar <u>g</u> ų
r <u>o</u> dė	ilgasis	Skiemens pagrindą sudaro ilgasis balsis o, tariamas ilgai ir žymimas dešiniiniu kirčio ženkle.	š <u>o</u> no
skaiš <u>č</u> iai	ilgasis	Skiemens pagrindą sudaro dvibalsis ai, tariamas ilgai ir žymimas riestiniu kirčio ženkle.	raiš <u>t</u> elis
ap <u>d</u> engto	trumpasis	Skiemens pagrindą sudaro trumpasis balsis a, priešdėlyje ap- tariamas trumpai ir žymimas kairiniu kirčio ženkle.	Tekste nėra panašaus pavyzdžio.

Dabar atlikite užduotis savarankiškai.

PASIPRAKTIKUOKITE

1 Pabraukite trumpuosius kirčiuotus skiemenis. Išrašykite vienskiemenius žodžius, kurių pagrindą sudaro trumpasis balsis (tų pačių žodžių nekartokite).

Naujasis karalaitis, kur tik nukakdavo, visur keldavo nuostabą, nes ištaigūs drabužiai ir rimtas, didingas stotas labai nederėjo pėsčiam keleviui. Kai kas nors paklausdavo, kodėl keliauja pėsčias, nutaisęs paslaptinę veido išraišką, atsakydavo, jog tam yra ypatingų priežasčių. Bet supratęs, kad keliaudamas pėsčias atrodo juokingai, pigiai nusipirko seną arklį, kuris jam buvo kaip tik, nes su romiu gyvulėliu niekad nebūdavo keblumų, o rodytis mikliu raiteliu neturėjo nė mažiausio noro.

Vilhelmas Haufas. Pasaka apie netikrą karalaitį

2 Kirčiuotus skiemenis, kurių pagrindą sudaro ilgasis balsis, pabraukite, o kirčiuotus skiemenis, kurių pagrindą sudaro dvibalsis arba mišrusis dvigarsis, nuspalvinkite. Vienskiemenių žodžių nežymėkite.

Ryto saulė prikėlė iš miego neapsakomai laimingą siuvėją pačią svarbiausią jo gyvenimo akimirką, kuri turėjo jį iš paprasto, niekam nežinomo mirtingojo padaryti karaliaus sūnumi; nors balnodamas arklį ir suprato, kad elgiasi neteisėtai, ir pagalvojo, koks prislėgtas turėtų būti gražiausias viltis praradęs tikrasis karalaitis, bet – burtai jau mesti, ir to, kas padaryta, nebeatitaisysi, o savimeilė kuždėjo, jog pats atrodo ganėtinai įspūdingai, kad galingiausio karaliaus akyse pasirodytų kaip sūnus; tos minties padrąsintas užsoko ant žirgo ir kiek galėdamas paleido jį šuoliais – netruko nė ketvirčio valandos, ir atsidūrė prie kalvos papėdės.

Vilhelmas Haufas. Pasaka apie netikrą karalaitį

3 Sukirčiuokite žodžius. Pabraukite eilutes, kurių visų žodžių kirčiuotas skiemuo yra trumpas.

- susitiko, miške, eglutė, šuniukas, lubas
- giria, plaukas, neklauso, vyras, vaikas
- auksinis, geležines, gudri, parduotuvė, taupi
- plaktukas, kantri, peles, išvedė, šešis
- mane, bendraklasis, senoji, plati, dangtis

4 Sukirčiuokite žodžius. Pabraukite eilutes, kurių visų žodžių kirčiuotas skiemuo yra ilgas. (Galite naudotis elektroninėmis kirčiuoklėmis.)

- raktas, laimė, pasaka, gėlė, vaikiškam
- skiemuo, kirtis, taškus, bala, taikūs
- tavęs, žmogų, pasauliui, sakmė, sąžinė
- pamokė, veidas, ramstis, ramstys, lėkė
- dantis, geras, suktinio, valsas, temsta

5 Sugalvokite ir parašykite du sakinius: pirmo visų žodžių kirčiuoti skiemenys turėtų būti trumpi, o antro – ilgi. (Pasistenkite sugalvoti bent 10 žodžių sakinius.)

PAKARTOKITE

1 Kas sudaro trumpųjų kirčiuotų skiemenų pagrindą? Pateikite pavyzdžių.

Atpažįstu trumpuosius kirčiuotus skiemenis, gebu juos nagrinėti ir galiu pateikti pavyzdžių.

Suprantu, kas sudaro trumpųjų kirčiuotų skiemenų pagrindą, bet ne visada juos atpažįstu.

Nesuprantu, kas yra trumpieji kirčiuoti skiemenys, nemoku jų kirčiuoti.

2 Kas sudaro ilgųjų kirčiuotų skiemenų pagrindą? Pateikite pavyzdžių.

Atpažįstu ilguosius kirčiuotus skiemenis, gebu juos nagrinėti ir galiu pateikti pavyzdžių.

Suprantu, kas sudaro ilgųjų kirčiuotų skiemenų pagrindą, bet ne visada juos atpažįstu.

Nesuprantu, kas yra ilgieji kirčiuoti skiemenys, nemoku jų kirčiuoti.

3 Kodėl reikia mokėti taisyklingai kirčiuoti ir tarti trumpuosius ir ilguosius skiemenis?

Suprantu ir galiu paaiškinti, kodėl reikia mokėti taisyklingai kirčiuoti ir tarti trumpuosius ir ilguosius skiemenis.

Iš dalies suprantu, kodėl reikia mokėti taisyklingai kirčiuoti ir tarti trumpuosius ir ilguosius skiemenis.

Nesuprantu, kodėl reikia mokėti taisyklingai kirčiuoti ir tarti trumpuosius ir ilguosius skiemenis.

Jeigu viską supratote ir išmokote, atlikite įsivertinimo užduotį. Jei supratote tik iš dalies arba manote, kad nieko neišmokote, dar kartą panagrinėkite taisykles, jas pagrįskite pavyzdžiais ir pakartotinai atlikite 1–5 užduotis.

PASITIKRINKITE

Nustatykite kirčiuotą skiemenį ir surašykite žodžius lentelėje. Trumpuosius kirčiuotus skiemenis sukirčiuokite kairiniu kirčio ženklu, ilguosius kirčiuotus skiemenis pabraukite.

Katė, vaisiai, akyse, tigras, upėje, saldu, mokslas, vaikai, obuolių, zylė, laiveliu, lukštas, lipdavo, sapnus, šventė, tėvams, ežys, sąžinė, traukinyje, supasi.

Trumpasis kirčiuotas pirmas žodžio skienuo	Trumpasis kirčiuotas paskutinis žodžio skienuo	Ilgasis kirčiuotas pirmas žodžio skienuo	Ilgasis kirčiuotas paskutinis žodžio skienuo

Skiriama po 1 tašką už įrašytą ir sukirčiuotą ar pabrauktą žodį. Pasitikrinkite atsakymus, suskaičiuokite taškus, užpildykite įsivertinimo lentelę ir sužinokite rezultatus.

Lygis	Nepatenkinamas			Patenkinamas			Pagrindinis		Aukštesnysis	
Pažymys	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Taškai	1–2	3–4	5–6	7–8	9–10	11–12	13–14	15–16	17–18	19–20

PASVARSTYKITE

Muzikoje ilgieji skiemenys žymimi vienomis natomis (pavyzdžiui, ketvirtinėmis), o trumpieji – kitomis (pavyzdžiui, aštuntinėmis). Pasvarstykite, kodėl dainininkui svarbu atpažinti ir skirti trumpuosius ir ilguosius skiemenis.
